

Iran's Position in Russia's Geopolitical Game

Mohammad Javad Soltani Gishini¹ & Jahangir Karami²

DOI: [10.48308/piaj.2025.239092.1668](https://doi.org/10.48308/piaj.2025.239092.1668) Received: 2025/3/16 Accepted: 2025/7/5

Original Article

Extended Abstract

Introduction: Following the collapse of the Soviet Union, Iran's role in Russia's foreign policy remained limited. With Putin's return to power in 2012–2013 and major developments in the Middle East, bilateral relations deepened until the outbreak of the Ukraine war in 2022. Since this crisis, cooperation between the two countries has become increasingly shaped by issues linked to that conflict. With the stabilization of Assad's government in Syria, one of the most significant drivers of regional geopolitical cooperation between Iran and Russia has effectively come to an end. Consequently, a correct understanding of Iran's geopolitical position in Russian politics—both regionally and globally—has become a critical question. The main question this study addresses is: how has Russia's attitude toward Iran shifted during the Ukraine crisis? The hypothesis suggests that, from the Kremlin's perspective, Iran is seen as a follower of Moscow in international equations, a partner in the Eurasian sphere, a marginal actor in the *Russkiy Mir*, and a balancing factor in the Middle East.

Method: This research employs a qualitative analytical method to assess the variables underpinning the main hypothesis. The study reviews developments in Iran–Russia relations and Russian foreign policy over the past decade, beginning with the Syrian crisis of 2011 and the Ukraine crisis of 2014, and analyzes them against the variables derived from the theoretical framework. Four key policy dimensions of Russian strategy are considered: the international system, the Eurasian system, the *Russkiy Mir* (Russian World), and the West Asian regional system. Iran's position in each of these four contexts is then examined from the perspective of Russian priorities. The study also draws

1. International Relations Lecturer, faculty of law and theology, shahid bahonar university, Kerman, Iran (Corresponding author). mohammadgi1367@gmail.com

2. Professor, faculty of world studies, Tehran university, Tehran, Iran. jkarami@ut.ac.ir

on the findings of the Foreign Policy Analysis (FPA) school, which emphasizes that the geopolitical position of states is shaped by domestic factors such as decision-making processes, political elites, parties, movements, institutions, structures, ideology, and strategic culture. These variables collectively help to clarify how Russia perceives Iran's position in its broader geopolitical strategy.

Result and discussion: Since 2014, Russia has undertaken a significant revision of its international and regional policies, visible across four levels: the global system, the Eurasian framework, the *Ruskiy Mir*, and the Middle East. This reorientation has also reshaped the way Moscow defines Iran's role. Accordingly, Iran has gained heightened significance in relation to concepts such as the "global majority," the "Global South," and emerging multilateral frameworks such as BRICS. The key argument is that Iran's position in each of these four dimensions of Russian geopolitics is determined by Russia's own priorities and evolving regional and global policies.

Conclusion: From Russia's perspective, Iran remains a follower in international politics; its importance cannot be equated with that of Moscow's major global counterparts. Within the Eurasian framework, Iran is afforded a relatively equal standing, while in the *Ruskiy Mir* its role is marginal. In West Asia, however, Iran holds greater significance as a balancing actor within Russia's regional geopolitical strategy. These realities suggest that one must avoid both exaggeration and underestimation when assessing the long-term strategic agreement signed between Iran and Russia in January 2025. Any comprehensive interpretation of this twenty-year cooperation pact should be grounded in Russia's geopolitical logic and priorities. Ultimately, any document or agreement beyond the text itself will be shaped by the enduring geopolitical context—one that is unlikely to shift dramatically in response to short-term developments.

Keywords: Iran, Russia, Eurasia, Middle East, Geopolitics

Citation: Soltani Gishini, Mohammad Javad & Karami, Jahangir. 2025. Iran's Position in Russia's Geopolitical Game, Political and International Approaches, Autumn, Vol 17, No 3, PP 117-138.

جایگاه ایران در بازی ژئوپلیتیک روسیه

محمد جواد سلطانی گیشینی^۱ و جهانگیر کرمی^۲

DOI: [10.48308/piaj.2025.239092.1668](https://doi.org/10.48308/piaj.2025.239092.1668)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۴/۱۴

مقاله پژوهشی

چکیده مبسوط

مقدمه: ایران پس از فروپاشی شوروی نقش مهمی در بازیگری ژئوپلیتیکی روسیه در سطوح جهانی و منطقه داشته است. این موضوع با آغاز دور سوم ریاست جمهوری پوتین در ۲۰۱۲-۲۰۱۳، تحولات خاورمیانه و در روند تشدید بحران اوکراین و رویارویی ژئواستراتژیک روسیه و غرب وارد مرحله‌ای جدی شد. با سقوط اسد در ۲۰۲۴ یک مرحله مهم از همکاری‌های منطقه‌ای تهران و مسکو به پایان رسیده و درک صحیح از موقعیت ژئوپلیتیکی ایران در سیاست روسیه در سطح منطقه و جهان به موضوعی مهم تبدیل شده است. بر این اساس، سوال اصلی این پژوهش این است که چگونه نگرش روسیه در طول یک دهه اخیر و به‌ویژه در بحران اوکراین نسبت به ایران تغییر کرده است؟ فرضیه نگارندگان این است که از دید کرملین، ایران یک بازیگر همراه در معادلات بین‌المللی، شریک در قلمرو اوراسیا، حاشیه‌ای در جهان روسی و متوازن کننده در خاورمیانه است.

روش: روش تحقیق این مقاله تحلیل کیفی متغیرهای فرضیه اصلی است. بر این اساس، تحولات روابط ایران و روسیه و سیاست خارجی مسکو پس از بحران‌های سوریه در ۲۰۱۱ و اوکراین در ۲۰۱۴ با استفاده از متغیرهای برگرفته از مبانی نظری و مقایسه آن‌ها با متغیرهای فرضیه اصلی بررسی شده است. سپس، چهار موضع سیاسی این کشور شامل نظام بین‌الملل، اوراسیا، جهان روسی (روسکی میر) و خاورمیانه از مواضع اصلی سیاست روسیه تحلیل می‌شوند. با استفاده از این چهار سطح، جایگاه ایران در هر یک از آن‌ها را از منظر روسیه مورد بحث قرار داده و دلایل لازم برای تحلیل فرضیه اصلی را ارائه می‌کنیم. موضوع ادراکات در مکتب تحلیل سیاست خارجی (تجزیه و تحلیل سیاست خارجی) به عنوان چارچوبی نظری برای بحث‌های آن‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. عوامل تعیین کننده موقعیت ژئوپلیتیکی کشورها بیشتر به سطح داخلی مربوط می‌شوند و موضوعاتی مانند فرآیند تصمیم‌گیری، نخبگان سیاسی، احزاب و تحولات کشور و نیز نهادها، ساختارها، ایدئولوژی، فرهنگ سیاسی و

۱. مدرس مدعو گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران (نویسنده

مسئول). mohammadgi1367@gmail.com

۲. استاد دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران. jkarami@ut.ac.ir

استراتژیک به شناخت جایگاه بازیگران خارجی کمک می‌کنند و سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی نیز به‌عنوان عوامل اثرگذار و محیط عملیاتی مورد توجه قرار می‌گیرند.

یافته‌ها: از ۲۰۱۴، بازنگری قابل‌توجهی در سیاست بین‌المللی و منطقه‌ای روسیه حادث شده که در چهار سطح بین‌المللی، منطقه‌ای، اوراسیا، جهان روسی و خاورمیانه قابل درک است. این تحول در بازتعریف موقعیت ایران نیز تاثیر بسزایی داشته و در چارچوب مفاهیمی چون اکثریت جهانی، جنوب جهانی و بریکس اهمیت ویژه‌ای یافته است. یافته اصلی این است که چگونگی درک موقعیت ایران در هر یک از این چهار موقعیت ژئوپلیتیکی روسیه بر اساس اولویت‌های آن و باتوجه به تحولات سیاست منطقه‌ای و جهانی آن تعیین شده و این موضوع می‌تواند سیاست‌گذار ایرانی را در منطق هزینه و فایده تصمیمات خود یاری کند.

نتیجه‌گیری: ایران با توجه به نگرش استقلال‌طلبانه خود و نیز میزان قدرتی که در معادلات بین‌المللی دارد در روند گذار بین‌المللی به یک نظام چندقطبی همراه مسکو بوده است. روسیه در خصوص موقعیت ایران در اوراسیا، متأثر از رویارویی با غرب، به‌تدریج موضع کم و بیش برابری برای ایران قائل شده است. در معادلات روسی‌میر نقش ایران اهمیت حاشیه‌ای دارد، اما در خاورمیانه با توجه به عملکرد روسیه، ایران در ایجاد تعادل در چارچوب بازی ژئوپلیتیک روسیه اهمیت داشته و دارد. بر اساس این واقعیت‌های ژئوپلیتیکی است که درک توافق جامع بیست‌ساله همکاری راهبردی ایران و روسیه در ژانویه ۲۰۲۵ باید نه افراط و نه تفریط کرد و واقعیت‌های این روابط را بر اساس منطق و اولویت‌های موقعیت ژئوپلیتیکی روسیه در نظر گرفت، زیرا هر سندی فراتر از متن توافق‌نامه، بر اساس موقعیت ژئوپلیتیکی شکل می‌گیرد و این موقعیت کمتر متأثر از تحولات جاری تغییر می‌یابد.

واژگان کلیدی: ایران، روسیه، اوراسیا، خاورمیانه، ژئوپلیتیک.

استناددهی: سلطانی گیشینی، محمدجواد و کرمی، جهانگیر. ۱۴۰۴. جایگاه ایران در بازی ژئوپلیتیک روسیه، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، پاییز، سال ۱۷، شماره ۳، ۱۳۸-۱۱۷.

۱. مقدمه

روابط جدید ایران-روسیه از سال‌های پایانی دوره شوروی آغاز شد و در دهه نخست پساافروپاشی به‌خاطر غرب‌نگری دولت یلتسین، ایران جایگاه محدودی در سیاست روسی داشت. با قدرت‌یابی پوتین در سال ۲۰۰۰، روابط گسترده‌تر و پرفراز و نشیب‌تری بین تهران و مسکو برقرار شد. این روابط در دوره ریاست جمهوری مدویدف از ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۱ به مشکلات زیادی برخورد کرد که نتیجه آن تصویب قطعنامه‌های گسترده در شورای امنیت سازمان ملل متحد ضد پرونده هسته‌ای ایران با رای مثبت روسیه بود. اما با آغاز به‌کار مجدد پوتین به‌عنوان ریاست جمهوری از ۲۰۱۲ و تحولات خاورمیانه این بار روابط تهران و مسکو بهبود یافت و دو کشور در بحران سوریه همکاری مهمی شروع کردند و با وجود اختلافاتی که در ارتباط با اسرائیل داشتند، توانستند در تثبیت اسد موفق باشند. تا زمان جنگ اوکراین این همکاری‌ها ادامه یافت. با جنگ اوکراین این همکاری‌ها به موضوعات مربوط به این صحنه متمرکز شد و باوجود بی‌طرفی رسمی ایران، دو کشور در مقابل غرب انگیزه‌های مهمی داشتند که به همکاری‌های نظامی منجر شد.

اکنون مساله اصلی آن است روسیه بیش از همیشه نیازمند کشورهای محیط منطقه‌ای ایران همانند ترکیه، امارات و عربستان شده است. این موضوع به‌طور معمول امری نگران‌کننده نیست، اما در مواردی مانند سقوط اسد که به مهم‌ترین موضوع همکاری دو کشور در مسائل ژئوپلیتیک منطقه‌ای خاتمه داد و روسیه کمترین اعتراضی نیز نداشت و یا در امضای بیانیه‌های متعرض تمامیت سرزمینی ایران با شورای همکاری خلیج فارس، نگرانی‌هایی را در طرف ایرانی ایجاد کرده است. از سوی دیگر توافق جامع همکاری راهبردی بیست‌ساله دو کشور در دی ۱۴۰۳ شرایط حقوقی و هنجاری جدیدی را برای تعاملات تهران و مسکو رقم زده است. از این‌رو، درک درستی از جایگاه ژئوپلیتیک ایران در سیاست روسی در سطوح منطقه‌ای و جهانی با در نظر گرفتن این پیچیدگی‌ها به یک مساله مهم و نیازمند بازنگری و تتبع جدی تبدیل شده است.

پرسش اصلی آن است که نگرش دولتمردان روسیه در سیاست خارجی این کشور در جریان بحران اوکراین از ۲۰۱۴ و به‌ویژه جنگ ۲۰۲۲ نسبت به جایگاه ژئوپلیتیک ایران چگونه تحول یافته است؟ فرضیه پژوهش آن است که از نگاه کرملین، ایران بازیگری یاریگر در معادلات بین‌المللی برای تسریع روند تحول به یک ساختار متکثرتر، همکار در قلمرو اوراسیایی برای ثبات و امنیت منطقه‌ای، حاشیه‌ای در قلمرو روسکی میر و موازنه‌بخش در خاورمیانه و در چارچوب بازی ژئوپلیتیک روسی است. برای بررسی این فرضیه از مکتب تحلیل سیاست خارجی، به‌ویژه مفهوم ادراکات سیاست خارجی و آن هم در سطوح تحلیل منطقه‌ای و جهانی بهره می‌گیریم و با روش تحلیل کیفی یافته‌های مرتبط با دو مقوله روند همکاری‌های دو کشور و سیاست خارجی روسیه و جایگاه ایران را مورد بحث قرار می‌دهیم.

۲. پیشینه تحقیق

ادبیات تحقیق مرتبط با موضوع پژوهش با رویکرد تاریخی به نوسانات روابط ایران-روسیه پرداخته است. به‌ویژه اینکه این آثار سعی کرده‌اند همکاری دوطرف را با شاخص تعارض با غرب وزن‌سنجی کنند. در حالی که همکاری دو کشور در مناطق مختلف در نوسان و در برخی مناطق این همکاری حاشیه‌ای است.

- علی اسماعیلی و محمد کریم دارابی (۱۴۰۳) در کتاب «جایگاه ایران در سیاست خارجی روسیه (۱۵۷۸-۲۰۲۲)» به روابط خارجی روسیه با ایران در سه دوره ایوان مخوف تا انقلاب اکتبر ۱۹۱۷؛ از انقلاب اکتبر تا فروپاشی شوروی و از تشکیل فدراسیون روسیه ۱۹۹۲ تا آغاز حمله روسیه به اوکراین در ۲۰۲۲ می‌پردازد. نویسندگان غالباً بر روابط دو کشور فارغ از مواضع آن‌ها نسبت به خاورمیانه، نظام بین‌الملل و روسکی میر پرداخته‌اند.
- اسماعیل علمدار و الهه کولایی (۱۴۰۳) در مقاله «تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و روسیه پس از انقلاب اسلامی با تأکید بر نظریه توازن قوا مورگنتا» از منظر اسناد سیاست خارجی ایران و روسیه به بررسی موقعیت دو کشور در سیاست خارجی یکدیگر پرداخته‌اند. نویسندگان به مبحث ژئواکونومیک و تأثیر آن بر روابط دو کشور نیز اشاره کرده‌اند. با این حال مقاله مزبور صرفاً به این جایگاه در عرصه داخلی دو کشور پرداخته‌اند.
- سیده مطهره حسینی و مریم ابوالحسینی (۱۳۹۵) در مقاله «جایگاه ایران در مکاتب فکری سیاست خارجی روسیه» به بررسی اهمیت ایران در مکاتب اوراسیاگرا؛ دولت‌گرا، آتلاتیک‌گرا و ملی‌گرا پرداخته‌اند. نگرش این نویسندگان به عرصه عملی سیاست خارجی روسیه و واقعیت‌های ژئوپلیتیکی تأثیرگذار بر نگرش روسیه نسبت به ایران توجهی ندارد.
- سیما شاین (۲۰۲۴) در مقاله «تغییر قدرت جهانی: روابط ایران و روسیه و تأثیر آن بر اروپا و امنیت بین‌المللی»^۱ ضمن بررسی تاریخ روابط ایران-روسیه و همکاری دو کشور در خاورمیانه و حوزه نظامی، به تأثیر این همکاری‌ها بر موقعیت اروپا و امنیت بین‌الملل پرداخته است. شاین متمرکز بر همکاری‌های نظامی و هسته‌ای دو کشور بوده و به بررسی جایگاه ایران در حوزه‌های مختلف ژئوپلیتیکی برای روسیه پرداخته است.
- میثائیل کونل (۲۰۲۴) در مقاله «روابط در حال تکامل روسیه-ایران»^۲ به بررسی این روابط در ابعاد نظامی، سیاسی و اقتصادی می‌پردازد. کونل تمرکز خود را بر توافقی‌نامه همکاری استراتژیک دو کشور بنا نهاده و به مهم‌ترین چالش‌های این همکاری پرداخته است. آنچه برای نویسنده اهمیت دارد نقش تعاملات روسیه با قدرت‌های غربی و تأثیر آن در نوسان روابط ایران با روسیه است.

۳. روش تحقیق

روش نگارندگان در این پژوهش عمدتاً تحلیل کیفی متغیرهای فرضیه اصلی تحقیق است. تلاش خواهد شد با استفاده از متغیرهای برگرفته از مبانی نظری و تطبیق آن‌ها با متغیرهای فرضیه اصلی به روند تحولات روابط ایران و روسیه و نیز تحول سیاست خارجی روسیه به‌ویژه از زمان بحران ۲۰۱۱ سوریه و سپس بحران ۲۰۱۴ اوکراین بپردازیم. در جریان این مطالعات، چهار موقعیت سیاست این کشور در سطوح نظام بین‌المللی، اوراسیایی، روسکی میر و خاورمیانه به‌عنوان موقعیت‌های اصلی سیاست روسی مدنظر خواهند بود. سپس با استفاده از این چهار سطح تحلیلی، جایگاه ایران را در هر یک از آن‌ها از منظر دولتمردان روسی، اسناد سیاست خارجی و رفتار عملی کرملین مطرح نموده و استدلال‌های لازم را برای تحلیل فرضیه اصلی ارائه می‌نماییم.

1. Global power shifts: Iran–Russia relations and their impact on European and international security
2. The Evolving Russia-Iran Relationship

۴. مباحث نظری

در سیاست خارجی هر کشوری اولویت‌هایی در مسائل مهم جهانی، مناطق راهبردی و کشورهای مهم وجود دارد که حسب تعریف از هویت دولت، تعیین منافع ملی و میزان قدرت و برخی عوامل دیگر همانند ایدئولوژی سیاسی متفاوت خواهند بود. آنچه که در مورد کشورها اهمیت زیادی دارد، نسبتی است که هر کشوری در ارتباط با مهم‌ترین مسائل و نیز مناطق راهبردی پیدا می‌کند. لذا ادراکات هر بازیگر بین‌المللی در ذهنیت تصمیم‌گیران و ساختارهای یک کشور اهمیت زیادی دارد.

اینکه نگرش‌ها و ادراکات چقدر اهمیت دارند و از کجا سرچشمه می‌گیرند در هر یک از نظریه‌های اصلی روابط بین‌الملل و سیاست خارجی تحلیل و تبیین متفاوتی دارد. در نظریه‌های واقع‌نگر کمتر به این مقوله توجه می‌شود و دولتمردان حسب الزامات ملی یا ساختاری منافع ملی را تعقیب می‌کنند و نگرش‌ها و ادراکات یا اهمیتی ندارند یا اینکه صرفاً ذهنیاتی تلخ از تجربه تاریخی ملی خود و دیگر ممالک هستند که جز مهر تأییدی بر بدبینی ذاتی نسبت به همه دولت‌ها نیست و اگر دولتی نیز موقتاً از مدار تهدید دور و به فرصتی برای یارگیری و اتحاد و ائتلاف تبدیل می‌شود، حسب واقعیت تهدید مشترک است و نه چیزی در ساحت اندیشه و نگرش و درک (برچل، ۱۳۹۲: ۵۷).

اما در نظریه‌های لیبرال و نهادی ضمن اهمیت محیط و منافع ملی، حسب خوش‌بینی نهفته در آن، نگرش‌ها و ایده‌های دولتمردان می‌تواند عاملی مهم برای اولویت‌بخشی به عناصری غیر از قدرت نظامی و به‌ویژه در حوزه منافع اقتصادی باشد و لذا ادراکات و نگرش‌ها جایگاه مهمی پیدا می‌کنند و ساختار مردم‌سالار کشورها این امکان را تقویت می‌کند (مشیرزاده، ۱۳۹۷: ۱۲۱). در نظریه‌های هنجاری و جامعه بین‌المللی نیز نقش نگرش‌ها و ادراکات برای فهم و تعقیب سیاست خارجی هر کشوری اهمیت زیادی دارد.

در نظریه‌های برساختی یا سازه‌انگار بر فضای بین‌ذهنی به‌عنوان عاملی تعیین‌کننده برای تعریف از هویت و منافع ملی و رفتارهای خارجی تأکید می‌شود و نگرش‌ها و ادراکات از آنچنان اهمیتی برخوردارند که بیشتر از هر عامل عینی دیگری در ساختن وضعیت‌های حاکم بر روابط کشورها نقش دارند (گریفیتس، ۱۳۹۱: ۵۷-۵۸). بنابراین بسیاری از واقعیت‌های عینی و یا تجربیات تاریخی در پرتو فضای بین‌ذهنی جدید میان کشورها کم‌رنگ شده و دوره جدیدی برای تعاملات شکل خواهد گرفت.

اما در مکتب تحلیل سیاست خارجی، عوامل تعیین‌کننده جایگاه ژئوپلیتیک کشورها در سطح داخلی مورد توجه قرار دارند و موضوعاتی مانند فرد تصمیم‌گیرنده، نخبگان سیاسی، احزاب و جریان‌های کشور و نیز نهادها، ساختارها، ایدئولوژی و فرهنگ سیاسی و راهبردی موجب درک جایگاه بازیگران خارجی می‌شوند. اگر چه در این مکتب هرگز سطوح فراملی مانند محیط منطقه‌ای و بین‌المللی نادیده گرفته نمی‌شوند. از این‌رو در چهار جریان اصلی نظری در حوزه مطالعات بین‌المللی و ژئوپلیتیک، عوامل گوناگونی برای درک و فهم جایگاه ژئوپلیتیک بازیگران خارجی در نگاه یک دولت اهمیت دارند و در اینجا می‌توانیم با بهره‌گیری از متغیرهای چهارگانه رقابت، همکاری، نگرش‌ها و عوامل داخلی به بررسی جایگاه ژئوپلیتیک ایران در سیاست خارجی روسیه در چارچوب مکتب تحلیل سیاست خارجی بپردازیم.

تلاش نگارندگان برای بررسی فرضیه پژوهش آن است که با استفاده از متغیرهای برگرفته از مبانی نظری و با مرور تحولات روابط ایران و روسیه و تحول سیاست روسیه در دهه گذشته و از زمان بحران سوریه در

۲۰۱۱ و سپس بحران اوکراین از ۲۰۱۴ به بررسی چهار موقعیت سیاست روسیه در سطوح نظام بین‌المللی، اوراسیایی، روسکی میر^۱ و خاورمیانه پردازیم. سپس جایگاه ایران را در هر یک از آن‌ها از منظر دولتمردان روس، اسناد سیاست خارجی و رفتار عملی کرملین مطرح نموده و استدلال‌های لازم را برای تحلیل فرضیه اصلی ارائه نماییم.

۵. یافته‌های تحقیق

مهم‌ترین یافته‌های این مقاله را بر اساس دو موضوع آغاز همکاری‌های دو کشور از ۲۰۱۲ با آغاز دوباره ریاست جمهوری پوتین و تحول اساسی در سیاست خارجی روسیه به‌خاطر بحران ۲۰۱۴ اوکراین مورد بحث قرار می‌دهیم. این موضوع‌ها کمک می‌کنند تا در بخش بعدی برای تبیین و تحلیل جایگاه ایران در سیاست خارجی روسیه داده‌ها و یافته‌های لازم را در دست داشته باشیم.

۶. محیط منطقه‌ای و بین‌المللی روابط ایران و روسیه

۱.۶. تحول روند همکاری‌های دو کشور

ایران و روسیه در دهه ۱۹۹۰ همکاری خود را ذیل توافق ۱۹۸۹ هاشمی رفسنجانی و گورباچف آغاز کردند و در دوره یلتسین، به‌خاطر روابط نزدیک روسیه با غرب، این همکاری‌ها محدود به ملاحظات خاص سیاست آتلانتیک‌گرای کرملین باقی ماند. تلاقی اهداف مشترک در مسائل منطقه‌ای بین ایران و روسیه سبب شده تا دو کشور بیش از گذشته در این حوزه به یکدیگر نزدیک شوند (علمدار، کولایی، ۱۴۰۱: ۱۱۷). در مواردی مانند صلح تاجیکستان در ۱۹۹۶ و یا مقابله با طالبان از ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۱ این همکاری‌ها اهمیت داشت. همچنین در این دهه روسیه به منبع اصلی تامین تسلیحات ایران تبدیل شد و در جستجوی بازارهای تسلیحاتی از خریده‌های ایران استقبال می‌کرد. با روی کار آمدن پوتین از ۲۰۰۰ و استقلال عمل بیشتر روسیه در سیاست خارجی، همکاری با ایران گسترش یافت (سنایی، ۱۳۸۷). اما در موضوع هسته‌ای ایران، مسکو جانب غربی‌ها را گرفت و در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۱ شش قطعنامه در شورای امنیت سازمان ملل متحد ضد ایران تصویب شد. دوره ریاست جمهوری مدویدف (۲۰۰۸ تا ۲۰۱۱) اوج روابط روسیه و آمریکا در فشار بر ایران و اوج تیرگی روابط روسیه و ایران بود (مجتهدزاده، رشیدی‌نژاد، ۱۳۹۰: ۱۵).

روی کار آمدن پوتین در ۲۰۱۲ و به تبع اهمیت یافتن خاورمیانه در سیاست این کشور، روابط با ایران به یکی از اولویت‌های سیاست خارجی روسیه تبدیل شد که در این دوره بر محوریت چندجانبه‌گرایی قرار دارد تا سبب افزایش عملگرایی کرملین در روابط بین‌المللی شود. از نظر اوراسیا‌گرایان جدید روسیه، توسعه روابط با ایران برای نمایش درآوردن عمق استقلال‌طلبی این کشور در تنظیم روابط بین‌المللی و منطقه‌ای انکارناپذیر بود. برای اولین بار پس از روی کار آمدن مجدد پوتین و پس از بهار عربی همکاری بین دو کشور در سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی هم‌راستا شدند (صادقی، ۱۳۹۷: ۷). در دوران جدید که پوتین به دنبال احیای اقتدار روسیه به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای و جهانی بوده، سطح تنش بین روسیه و غرب

1. Russki Mir (Russian World)

در حال افزایش و تصور اینکه روسیه مساله هسته‌ای ایران را صرفاً برگی برای اخذ امتیاز از غرب تلقی کند در حال افول است.

تحولات سوریه سبب شد برای اولین بار يك برابري سياسي بين روسيه و ايران ايجاد شود و مسكو به نقش فعال ايران در خاورميانه پي ببرد. عملیات مشترک نظامی دو کشور در سوریه، کمیته چهارجانبه اطلاعاتی در عراق و بهره‌گیری جنگنده‌های روسی از فضای هوایی ایران برای عملیات در خاک سوریه ضد داعش حاکی از نقش مولفه منطقه‌ای در تعمیق همکاری‌های نظامی دو کشور است. سفر ژنرال سلیمانی فرمانده سپاه قدس به روسیه برای ترغیب روس‌ها به ورود به بحران سوریه گویای توسعه این روابط بوده است (Volodin, 2015: 33-34). سیاست‌های مبتنی بر همکاری روسیه و ایران با نجات سوریه از مداخله نظامی سبب شد دو کشور به متحدان استراتژیک در منطقه تبدیل شوند.

در همین دوره نخستین بار رزمایش مشترک دریایی ایران، روسیه و چین به‌عنوان دو قدرت بزرگ در شمال اقیانوس هند و دریای عمان با عنوان «کمر بند امنیتی دریایی» برگزار شد. این مانور پس از چند تحول نظامی در منطقه مثل حمله به نفتکش‌ها در ۲۰۱۹ صورت گرفت. در ۲۰۲۰، ایران و روسیه مانور نظامی مشترکی را به نام «رزمایش مرکب کمر بند امنیت دریایی ایران و روسیه» آغاز کردند. این مانور در شمال اقیانوس هند انجام شد. روسیه در این دوره مستقیم درگیر خاورمیانه و رقابت برای تعیین نفوذ خود با آمریکا شده بود و در نتیجه باید روی بازیگران منطقه‌ای مخالف آمریکا حساب باز می‌کرد (Wasser, 2019: 4). لذا در سال‌های اخیر روابط دو کشور بسیار گسترش یافته و باید امضای توافق جامع همکاری راهبردی ۲۰ ساله را در دی ۱۴۰۳ مرحله‌ای مهم در توسعه همکاری‌ها دانست.

اما این همکاری‌ها با جنگ ۲۰۲۲ روسیه و اوکراین وارد مرحله جدیدی شد. ایران ضمن محکومیت تحریمات ناتو، در این جنگ اعلام بی‌طرفی نمود. اما آنچه برای تبیین جایگاه ایران در سیاست روسیه اهمیت دارد بحران ۲۰۱۴ اوکراین است که موجب تحول اساسی در سیاست‌های این کشور شده است.

۲.۶. بحران اوکراین و تحول بنیادین سیاست خارجی روسیه

بحران اوکراین ۲۰۱۴ دو تحول عمده در سیاست خارجی روسیه را در پی داشت که نخستین آن، سیاست گردش به شرق بود. به دنبال این بحران، جهت‌گیری‌های طرفدار شرق و ضد غرب جزء لاینفک سیاست خارجی روسیه شد. این سیاست دو مرحله توسعه را پشت سر گذاشته است: روسیه از مارس ۲۰۱۴ تا فوریه ۲۰۲۲ همکاری‌های سیاسی و اقتصادی خود را با کشورهای آسیا و اقیانوسیه تقویت کرد. از فوریه ۲۰۲۲ تاکنون، روسیه همه‌جانبه به سمت آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین روی آورده است. این سیاست تحول دیگری را برای روس‌ها در پی داشت و آن گرایش به نظام بین‌المللی چندقطبی است (the policy circle, 2022: 3). در ادامه این بخش به مهم‌ترین مفاهیم سیاست خارجی روسیه در دوره پس از بحران ۲۰۱۴ اوکراین که برای جایگاه ایران اهمیت داشته است می‌پردازیم:

۱.۲.۶. نظام بین‌المللی چندقطبی

روسیه از زمان وزارت خارجه پریماکف در ۱۹۹۶ مفهوم نظام بین‌المللی چندقطبی را دنبال کرد و این موضوع در اسناد سیاست خارجی آن چراغ راهنمای دولتمردان به‌ویژه از ۲۰۰۰ شد. روس‌ها که در ۲۰۱۴ بزرگترین قرارداد گازی جهان را با چین به ارزش ۴۰۰ میلیارد دلار امضا کردند، خواهان اصلاحات در شورای امنیت ملل متحد بودند. لاوروف وزیر خارجه روسیه در آخرین اجلاس بریکس در آفریقای جنوبی اعلام کرد که اعضای بریکس متعهد به اصلاحات در این شورا هستند. هدف روسیه این است موضوعات مختلف بین‌المللی در داخل این شورا حل و فصل شوند (Liu, 2023:7). سیاست روسیه در نظم چندقطبی ترسیم چهره‌ای از خود به‌عنوان قدرتی متکی به قانون است.

نظام بین‌المللی چندقطبی از دید روسیه متکی بر چند عامل است که نخستین آن به افزایش اختلافات بین مسکو و واشنگتن برمی‌گردد. تاکید بر نظام بین‌المللی چندقطبی با محوریت سازمان ملل در راستای کنترل یکجانبه‌گرایی آمریکا است. افزایش همکاری با قدرت‌های منطقه‌ای به‌ویژه معارض با آمریکا مولفه سوم است. گسترش عضویت در سازمان شانگهای، افزایش مانورهای نظامی با برخی قدرت‌ها مانند ایران، افزایش اقبال برخی مناطق به توسعه روابط با قدرت‌های شرقی به‌ویژه چین (توافقنامه همکاری ۲۵ ساله چین-ایران) و روسیه و افزایش نقش روسیه و چین در حل بحران‌های خاورمیانه (بحران سوریه و یمن) بدون آمریکا تنها چند نمونه برای تایید این گزاره است (Grise, 2023:15).

بنابراین روس‌ها به دنبال نظام بین‌المللی بدون هژمونی یک قدرت غربی هستند. در راستای تایید این نگرش روس‌ها طرح‌هایی را دنبال کرده‌اند که به آن‌ها اشاره می‌شود. در فضای فکری دولت روسیه در سال‌های اخیر و به‌ویژه پس از جنگ اوکراین، مفاهیمی در چارچوب نگاه متفاوت به سیاست بین‌الملل شکل گرفته است. یکی از این مفاهیم، «اکثریت جهانی» است. منظور از این نیز بیشتر کشورهایی است که دنبال استقلال عمل بیشتر در یک نظام بین‌المللی چندقطبی است. بیش از صد کشور که عملاً در مورد مناقشه اوکراین موضع بی‌طرفی اتخاذ کرده‌اند و بسیاری از آن‌ها موضعی «سازنده» در قبال این کشور گرفته و بر ادامه تجارت و حفظ ارتباطات مختلف با مسکو متمرکز شده‌اند. اکثریت جهانی ضدغرب نیست، گرچه نیازهای آن برخلاف منافع غرب است (Karaganov, Kramarenko, 2023). همچنین مفهوم «جنوب جهانی» در محافل فکری و سیاسی روسیه بسیار کاربرد یافته و نماد این مجموعه نیز بریکس است.

۲.۲.۶. روسیه و اوراسیای بزرگتر

آنچه که در دهه‌های پس از روی کار آمدن پوتین در دستور کار سیاست منطقه‌ای مسکو بود یک هژمونی اوراسیایی و در چارچوب نهادهایی چون کشورهای همسود و سازمان پیمان امنیت جمعی و سپس اتحادیه اقتصادی اوراسیایی دنبال می‌شد. اما پس از بحران ۲۰۱۴ اوکراین، این موقعیت منطقه‌ای تغییر یافت. یکجانبه‌گرایی آمریکا و پیروی اروپا از این قدرت سبب شده است روسیه و اروپا خارج از پارادایم همکاری قرار گیرند. به‌ویژه اینکه با آغاز بحران ۲۰۱۴ اوکراین، مواضع روسیه و اروپا تقابل‌گرایانه‌تر شد.

در شرایطی که اروپا دیگر روسیه را شریک استراتژیک خود تلقی نمی‌کرد، سیاستمداران روسیه طرح «مشارکت اوراسیای بزرگتر» را ارائه کردند.

اوراسیا بزرگ‌تر یک مفهوم ژئوپلیتیکی است که دارای ویژگی‌های جغرافیایی، فرهنگی و سیاسی-اقتصادی است و یک دیدگاه ژئوپلیتیکی در سطح قاره‌ای است که همکاری سیاسی و اقتصادی بین دولت‌ها و ملت‌ها از اقیانوس اطلس تا اقیانوس آرام را ارتقا می‌دهد. ایده اصلی آن ایجاد سیاست جدید آسیایی توسط روسیه و تشکیل یک فضای سیاسی، اقتصادی و امنیتی اوراسیا بر بستر همکاری تمدنی است (Glaser, 2021:3). بر اساس آن، روسیه کشور خود را به‌عنوان یک دولت اوراسیایی وسیع، قوی و یک قطب قدرت اوراسیا خودمختار در جهانی چندمرکزی، با جهت‌گیری ژئوپلیتیکی منحصر به فرد اروپایی و آسیایی قرار می‌دهد.

پوتین در سخنرانی افتتاحیه اجلاس سن پترزبورگ ۲۰۱۶ وجه اقتصادی اوراسیای بزرگ‌تر و ضرورت آن را برجسته و به شکل‌گیری یک چارچوب مشترک در حوزه‌های مالی، انرژی، خدمات عمومی و نیروی کار تا ۲۰۲۵ اشاره و اعلام کرد بیش از ۴۰ کشور دنیا از جمله ایران آمادگی خود را برای ایجاد مناطق آزاد تجاری با این اتحادیه اعلام کرده‌اند. پوتین اعلام کرد راه برای ورود اروپا به این طرح باز است. در این چارچوب گروهی از رهبران بزرگ در عرصه جهانی ظهور می‌کنند. از نظر پوتین «دهه آینده جهان به‌وضوح جای دیگری خواهد بود. نادیده گرفتن فرآیندهای جاری به‌معنای کنار رفتن از مسیر توسعه است. برای حفظ موقعیت‌های رهبری باید برای ایجاد این تغییرات تلاش کنیم» (SPIEF, 2016).

گسترش سازمان شانگهای با عضویت هند، پاکستان و ایران از دیگر تحولات مهم اوراسیا است که در ۲۰۱۸ هند و پاکستان و در ۲۶ شهریور ۱۴۰۱ ایران به عضویت آن پذیرفته شد. شانگهای یک‌سوم مساحت جهان و یک‌چهارم تولید ناخالص داخلی جهان را تشکیل می‌دهد. هدف اصلی آن کمک به صلح، امنیت و همکاری‌های اقتصادی است. عضویت روسیه، چین، هند و ایران در این سازمان نشان از همکاری شرقی در مبارزه با ترور، تندروی و جدایی‌خواهی دارد و می‌تواند با توجه به قدرت‌یابی طالبان در افغانستان نقش جدی‌تری در آینده بازی کند.

۳.۲.۶. روسیه و قلمرو روسکی‌میر

پس از بحران ۲۰۱۴ اوکراین و الحاق کریمه به روسیه، پوتین این الحاق را با برانگیختن مفهوم «جهان روسی» (روسکی‌میر) که در ۲۰۰۱ آن را ارائه کرده بود، توجیه کرد. مفهوم جهان روسی به کشورهای با جمعیت روسی‌زبان و مجاور روسیه و شامل روسیه، بیلاروس، اوکراین، مولداوی و قزاقستان اطلاق می‌شود. پوتین از روس‌ها به‌عنوان حیات در یک «ملت تقسیم‌شده» صحبت و آرزوهای جهان روسیه، روسیه تاریخی، برای بازگرداندن وحدت را برجسته کرد. وی همچنین بر وجود «تمدن گسترده روسیه» تاکید کرد که باید در برابر نیروهای خارجی (به‌ویژه غرب) محافظت شود. پوتین روسکی‌میر را حوزه منافع روسیه تعریف کرد. این مفهوم مرزهای بین دولت‌های ملی را نسبی می‌کند و برای توجیه نقش «محافظت‌کننده» روسیه در قبال اقلیت‌های روسی‌زبان در خارج از کشور، به‌ویژه در اقمار شوروی سابق استفاده می‌شود (Jilge, 2016).

از نظر پوتین تهاجم به اوکراین یک دلیل درست و ضروری برای شأن تمدن روسیه است که به لحاظ ژنتیکی و تاریخی برتر از سایر هویت‌های اروپای شرقی است. ایده حفاظت از روسی‌زبانان در اوراسیا بخش مهمی از جهان‌بینی روسکی‌میر پوتین و هویت روسی قرن ۲۱ بوده است. تحت عنوان روسکی‌میر، دولت پوتین این ایده را ترویج می‌کند که روسیه نه یک دولت-ملت بلکه یک دولت-تمدن است که نقش مهمی در تاریخ جهان دارد. پوتین در ۲۰۲۰، بیان داشت هویت تمدنی منحصر به فرد روسیه باید از طریق ژنتیک و پیچیدگی‌های تکنولوژیکی محافظت شود. این ایدئولوژی روسیه معاصر را به عنوان سنگر جهانی ارزش‌های سنتی و محافظه‌کاری ملی قرار می‌دهد. در واقع کرملین وظیفه و حق دارد از منافع و فرهنگ روسی‌زبانان در جهان دفاع کند (Young, 2022). در همین راستا پوتین نظام دولتی وستفالی را به دلیل دیدگاهی غیرقابل باور از تمدن توسعه طلب روسیه رد می‌کند.

رئیس‌جمهور روسیه ضمن انتقاد از سیاست‌های تجزیه‌گرایانه شوروی در مقاله ژوئیه ۲۰۲۱ خود بیان می‌دارد: «بلشویک‌ها با مردم روسیه به عنوان ماده‌ای تمام نشدنی برای آزمایش‌های اجتماعی خود رفتار می‌کردند. ... دیگر مهم نیست که دقیقاً ایده رهبران بلشویکی که کشور را تکه‌تکه می‌کردند چیست. یک واقعیت کاملاً واضح است: روسیه واقعاً دزدیده شد.» در حالی که نگرانی‌های امنیتی در رابطه با گسترش ناتو برای کرملین مهم است، نقش سیاسی-فرهنگی اوکراین در ایدئولوژی معاصر روسیه ارزش بیشتری برای چشم‌انداز بلندمدت پوتین از یک جهان روسی نوین دارد. در فوریه ۲۰۲۱، سخنگوی پوتین، دیمیتری پسکوف، اوکراین را به عنوان بخشی از روسکی‌میر معرفی کرد (tasiopoulos, 2022).

پوتین و حلقه او معتقد نیستند که اوکراین یک کشور واقعی است. از نظر آن‌ها، اوکراین از نظر زبانی، فرهنگی و معنوی بیش از حد از تمدن روسیه جدا شده است. در جهان‌بینی مانوی کرملین، منطقه مرتد که در غرب با نام «اوکراین» شناخته می‌شود، نیاز به پیوند مجدد با سرزمین مادری خود دارد. تاریخ و تمدن روسیه این را می‌طلبد. بنابراین براساس روسکی‌میر پوتین مساله حاکمیت در ارتباط با روس زبان‌ها را امری فرعی می‌داند و هر جا اقتضا کند روسیه حق دارد به دفاع از آنان بپردازد.

۴.۲.۶. روسیه و خاورمیانه مستقل

از زمانی که آمریکا در دوره اوباما و در سند راهبرد امنیت ملی خود راهبرد چرخش به آسیا و چرخش به شرق را مطرح کرد، خاورمیانه در اولویت‌های سیاست خارجی آمریکا اهمیت سابق را وانهاد و روسیه این وضعیت را به عنوان فضایی برای بازیگری موثر برگزید. از نگاه کرملین، خاورمیانه در مقایسه با گذشته مستقل‌تر شده بود. در ۲۰۱۰ تعلل مسکو در بحران لیبی سبب شد غرب مخالفان وضع موجود و تروریست‌ها را به عنوان ابزار خود در این بحران‌ها به دست گیرد. بنابراین در بحران سوریه روسیه ابتکار عمل را با ایران به دست گرفت.

در استراتژی روسیه در خاورمیانه، مسکو برای کشورهای این منطقه یک جایگزین و علامت هشدار به غرب است و تلاش می‌کند تا نقش خودش را به عنوان تامین کننده اسلحه برای کشورهای منطقه احیا کند و نفوذ موثری در پیامدهای تحولات خاورمیانه داشته باشد. کشورهای خاورمیانه بالاترین میزان قدرت

و کارگزاری را دارند که اعتبار هرگونه استراتژی روسیه را معین کنند. دیگر هدف این استراتژی این است روسیه با دیگر بازیکنان منطقه نزدیکتر شود تا نفوذ بیشتری در منطقه داشته باشد (Snyder, 2017). در این استراتژی هدف روسیه این است با دادن امتیازاتی در خاورمیانه، دست آمریکا از بحران اوکراین را کوتاه کند.

اهداف روسیه در خاورمیانه عبارتند از: تلاش برای همگرایی با قدرت‌های منطقه برای افزایش نقش سیاسی روسیه در تحولات منطقه؛ تلاش برای ایجاد موازنه قدرت در برابر حضور آمریکا در منطقه؛ کاربرد دیپلماسی اتمی صلح‌آمیز با هدف افزایش سلطه انرژی خود به‌ویژه در حوزه هسته‌ای در منطقه و گسترش حضور نظامی اقتصادی در کشورهای منطقه، به‌ویژه در چارچوب صادرات تسلیحات. راهبرد روسیه این است که غرب و به‌ویژه آمریکا را از مناطق اقمار روسیه دور نگه دارد. برای رسیدن به این هدف، مشغول نگه داشتن آمریکا در سایر مناطق جهان ساده‌ترین راه است. از این‌رو روسیه احتمالاً در آینده روابط گرم‌تری با محور شیعه در منطقه خواهد داشت تا کنش آمریکا و متحدینش در خاورمیانه را پرهزینه کند (Borshchevskaya, 2018).

دیمتری ترین معتقد است سیاست خارجی روسیه این است که در آینده در ردیف اول بازیگران تاثیرگذار در حوزه‌های مهم ژئوپلیتیکی قرار گیرد. خاورمیانه تخته شیره روسیه برای رسیدن به این هدف خواهد بود. در این مسیر ابزار مهم روسیه، حمله به دشمن اصلی از طریق جناح خارجی است. از این‌رو روسیه روابط رو به گسترشی با مخالفین آمریکا در منطقه خواهد داشت.^۱ اگرچه فریدمن معتقد است روسیه برای حفظ و تداوم نفوذ خود در خاورمیانه با عربستان و برخی کشورهای همسو با آمریکا نیز به توسعه روابط خود خواهد پرداخت تا هزینه حضور آینده خود در این منطقه را برای خود همچون آمریکا افزایش ندهد (CEU, 2018).

در همین راستا همسویی مسکو-ریاض از ۲۰۱۵ به بعد بیشتر شد و بن‌سلمان در ۲۰۱۵ و سلمان در ۲۰۱۷ به روسیه سفر کردند. در سفر ۲۰۱۷ توافق شد روسیه سامانه اس ۴۰۰ و موشک‌های ضدتانک کورنت را به عربستان بفروشد. امضای ۱۵ توافقنامه مهم به ارزش میلیاردها پوند در این سفر سبب شد لاوروف اعلام کند که روابط دو کشور به سطح کیفی جدیدی رسیده است. بسیاری از توافق‌نامه‌های مربوط به سرمایه‌گذاری سعودی در بازارهای انرژی روسیه به سختی تأثیر تحریم‌های اتحادیه اروپا و آمریکا بر مداخله روسیه در اوکراین را تقویت می‌کند (wintour, 2017). اگرچه عربستان آمریکا را شریک خود می‌داند، اما نگرانی از قابل اطمینان بودن واشنگتن به‌ویژه عدم حمایت از ریاض در بحران قطر سبب شد ریاض سیاست تنوع متحدین را دنبال کند.

یک نکته مهم در راهبرد خاورمیانه‌ای مسکو تمرکز بر این منطقه به‌عنوان یک اولویت مهم در سند "تدبیر سیاست خارجی ۲۰۲۳" است. در این سند اروپا و آمریکا جایگاه پیشین خود را از دست داده و در مراتبی پس از منطقه‌ای موسوم به "جهان اسلام" قرار گرفته‌اند. در متن سند آمده است که "کشورهای عضو تمدن دوست اسلامی که چشم‌انداز زیادی برای تثبیت خود به‌عنوان مرکز مستقل توسعه جهانی در

1. What Is Russia Up To in the Middle East? by Dmitri Trenin (2017). <https://www.ft.com/content/2ab30a6c-d128-11e7-b781-794ce08b24dc>

یک جهان چندمرکزی دارند، به‌طور فزاینده‌ای مورد درخواست روسیه و شرکای قابل اعتمادی برای آن در تامین امنیت و ثبات و همچنین در حل مشکلات اقتصادی در سطح جهانی و منطقه‌ای هستند" (Russian Concept of Foreign Policy, 2023).

۲. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

۱.۲. تحول جایگاه ایران در سیاست روسی

تحولات خاورمیانه به‌ویژه پس از بهار عربی بود که وضعیت روسیه به عنوان یک قدرت در سطح جهانی را تثبیت کرد. روس‌ها پس از بهار عربی مواضع گوناگونی اتخاذ کردند که در غالب آن‌ها، اقدامات سیاسی و دیپلماتیک برجسته است. آن‌ها ناظر سقوط بن‌علی در تونس بودند و در مصر مایل به همکاری با رژیم مرسى بودند، در همین حال اعتراضات در بحرین و مخالفت با عبدالله صالح در یمن را تنها مسائل داخلی تلقی کردند، در حالی که از اسد حمایت سیاسی و مداخله نظامی کردند (Galeeva, 2021). عمل‌گرایی روسیه پس از ۲۰۱۷ در خاورمیانه و شمال آفریقا بیشتر شد. مسکو در ژانویه ۲۰۲۰، مذاکرات بین دولت وفاق ملی و نیروهای خلیفه هفتر در جنگ داخلی لیبی را میانجیگری کرد. مجدداً، عمل‌گرایی روسیه را می‌توان در ریاست مشترک آن در مجمع اقتصادی روسیه و آفریقا در سوچی در ۲۰۱۹ مشاهده کرد. تقویت همکاری در زمینه‌های اقتصادی، امنیتی، دیپلماتیک و فرهنگی با السیسی در مصر و توسعه همکاری با دولت‌های خلیج فارس نیز شاهدی بر مدعا است. با این حال همکاری بین روسیه و ایران در این دوره به‌شدت برجسته شد.

۱.۱.۲. ایران یاریگر در شکل‌گیری نظام بین‌المللی چندقطبی

اگر چه ایران را نمی‌توان بازیگری نقش‌آفرین در سطحی فراتر از منطقه دانست، اما این موضوع به معنای نادیده گرفتن پیامدهای فرامنطقه‌ای سیاست‌های ایران نیست. محی‌الدین مصباحی در کتاب تنهایی استراتژیک ایران به اهمیت این نقش جهانی اشاره کرده و باور دارد که انقلاب ایران پیامدهای مهمی بر پویایی‌های ساختاری نظام بین‌المللی داشته و ابعاد این اثرگذاری را در سطوح نظامی، هنجاری و اقتصادی بررسی کرده است (مصباحی، ۱۴۰۳: ۲۰). ایران از انقلاب تاکنون یک هویت و جهت‌گیری استقلال‌خواهانه‌ای را در سیاست خارجی خود برگزیده بود که با فروپاشی شوروی و ایجاد یک نظام نسبتاً تک‌قطبی بین‌المللی، تحت فشارهای مختلف غرب قرار گرفت. این موضوع به‌ویژه در بحث حضور نظامی آمریکا در خاورمیانه و تحریم‌های بین‌المللی موجب گرایش به همکاری‌های شرقی در سیاست خارجی تهران شده است. این همکاری‌ها به‌ویژه با تحول تدریجی در نظام بین‌المللی از سال‌های پس از ناکامی آمریکا در عراق و افغانستان تشدید شد و ایران را به کشوری مهم در روند چندقطبی شدن نظام بین‌المللی تبدیل کرد که در ابعاد سیاسی و امنیتی نقش‌آفرینی داشته و عضویت در نهادهایی چون سازمان شانگهای و بریکس پلاس نشان‌دهنده اهمیت آن است.

در نظام بین‌المللی پساجنگ سرد، بی‌طرفی ایران برای دولت جدید روسیه سودمند بود. روسیه نوین

که ناتوان، بی‌نظم، آشفته و آسیب‌پذیر بود، از مشغله‌های امنیتی متقابل میان ایران و آمریکا سود برد و به‌طور ساختاری دفاع از مرزهای جنوبی خود را به پیامدهای ناخواسته رویارویی ایران و آمریکا وانهاد. روسیه در سطح ساختاری، از مقابله ایران و آمریکا بهره‌برداری کرد (مصباحی، ۱۴۰۳: ۲۶-۲۷). اما همه تاثیرگذاری ایران در روند تحول نظام بین‌المللی به همین فقره محدود نمی‌شود و در ابعاد هنجاری و اجتماعی نیز ایران نقش مهمی در شکل‌گیری جنوب جهانی به‌عنوان مقوله‌ای اثرگذار برای استقلال عمل در سیاست بین‌المللی داشته است. همچنین جایگاه ایران در ژئواستراتژی جهانی که اوراسیا و خاورمیانه را به یکدیگر پیوند می‌زند به‌روشنی در راه‌گذر شمال و جنوب نشان داده می‌شود.

این راه‌گذر مهمترین حلقه تجارت بین آسیا و اروپا می‌باشد که از نظر مسافت و زمان بسیار مقرون به‌صرفه و یکی از مسیرهای مهم ترانزیتی است که کشورهای در مسیر آن هر یک با تشکیل اتحادیه و انعقاد قراردادهای همکاری در رقابتی همه‌جانبه به توسعه و تجهیز بنادر، جاده‌ها، ترمینال و مسیرهای ریلی خود می‌پردازند (Sarma, ۲۰۱۸). در ابتکار کمربند-راه چینی نیز ایران نقش دارد و توافقات دوجانبه با چین و روسیه و تاکید بر همکاری‌های اقتصادی و امنیتی نیز با اهدافی فراتر از روابط دوجانبه بوده است. لذا، قرار گرفتن این کشور در مرکز بیضی استراتژیک انرژی جهان، عبور کریدورهای حمل و نقل و دسترسی به آب‌های آزاد، جایگاه ایران را نزد روس‌ها برجسته کرده است. ایران قادر بوده است از تغییر قدرت سیستمیک که در چند دهه اخیر در نظام بین‌الملل رخ داده، به‌نفع خود بهره‌برداری کند و روابط خود را با قدرت‌های جهانی به‌صورت بلندمدت در قالب ساختارهای منطقه‌ای عمق بخشد.

با توجه به مواردی که در فقرات پیشین بیان شد می‌توان نقش ایران را در روند تحول نظام بین‌المللی به‌روشنی درک کرد و این موضوعی است که در اظهارات مقامات روس نیز مورد توجه قرار گرفته است. در سند تدبیر سیاست خارجی روسیه در ۲۰۲۳ با اشاره به نقش کشورهای عضو تمدن دوست اسلامی و جایگاه آن‌ها به‌عنوان یک مرکز مستقل جهانی در یک جهان چندقطبی بر توسعه همکاری‌های همه‌جانبه و قابل اعتماد با ایران تاکید شده (Russian Concept of Foreign Policy, 2023) و در مقدمه توافق راهبردی تهران و مسکو بر تمایل دو دولت به مشارکت در فرآیند شکل‌گیری یک نظم جهانی جدید چندقطبی عادلانه و پایدار مبتنی بر برابری حاکمیت دولت‌ها، همکاری با حسن نیت، احترام متقابل به منافع، راه‌حل‌های جمعی برای مشکلات بین‌المللی، تنوع فرهنگی و تمدنی، حاکمیت حقوق بین‌الملل مطابق با منشور ملل متحد تاکید شده است. در ماده دوم این سند آمده که: طرف‌های متعاقد یک سیاست دولتی مبتنی بر احترام متقابل به منافع ملی و منافع امنیتی، اصول چندجانبه‌گرایی، حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات و نفی وضعیت تک‌قطبی و سلطه‌گری در امور جهانی و همچنین مقابله با مداخله طرف‌های ثالث در امور داخلی و خارجی طرف‌های متعاقد را اجرا خواهند نمود (متن کامل توافقنامه جامع راهبردی ایران و روسیه در سایت ریاست جمهوری اسلامی ایران). ذکر چنین مواردی نشان‌دهنده اهمیت همکاری‌های تهران و مسکو در تغییر و تثبیت یک نظام بین‌المللی چندقطبی است.

۲.۱.۷. ایران همکار در اوراسیای بزرگتر

ایران از زمان استقلال کشورهای اوراسیایی، روابطی گسترده با کشورهای منطقه برقرار کرد و به‌خاطر همجواری جغرافیایی با قفقاز، دریای خزر و آسیای مرکزی و پیوندهای تاریخی، فرهنگی، تمدنی و اجتماعی با منطقه از مزیت‌های بزرگی برای تعامل با کشورهای این منطقه برخوردار بوده است. یکی از وجوه مهم همکاری منطقه‌ای ایران و روسیه در قلمرو اوراسیایی را بایستی عضویت ایران در نهادهای منطقه‌ای اوراسیایی دانست. در این چارچوب، عضویت ایران در سازمان شانگهای باتوجه به اهداف و مأموریت‌های چندجانبه این نهاد در آسیای مرکزی و پیرامون آن اهمیت ویژه‌ای دارد. اگرچه هنوز این نهاد را نمی‌توان یک محور ضدغربی دانست اما قابلیت‌های موجود آن می‌تواند در هماهنگی کشورهای قدرتمند شرقی برای ثبات، امنیت و توسعه آسیای مرکزی در آینده نقش مهمی داشته باشد و جایگاه ایران نیز از نظر راهبردی برای تقویت همگرایی اوراسیایی بسیار مهم است (Karami, 2023: 547). اکنون این نهاد نقش مهمی در تعاملات اوراسیایی دارد.

روسیه تلاش می‌کند در نظام اوراسیای بزرگتر ایران را دخیل کند. در همین راستا در ۲۰۱۸ ولایتی نماینده ایران در دیدار با پوتین خبر از امضای توافق تجارت آزاد بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا داد. نخستین گام مشترک ایران و این اتحادیه با امضای پیش‌نویس توافق‌نامه‌ای بر سر اخذ تعرفه‌های صادراتی ترجیحی در ۲۰۱۷ در ایروان برداشته شد و ۲۰۱۸ بود که این توافق‌نامه موقت به‌مدت سه سال بین طرفین امضا شد. ورود ایران به این توافق ضمن کاهش فشار تحریم‌ها و ارائه فناوری‌های جدید نفتی به ایران، سبب رشد و تثبیت امنیت منطقه درکنار نفوذ روسیه خواهد شد. توافق ۲۰۱۸ تعرفه‌های گمرکی بر ۸۶۲ قلم کالا را کاهش می‌داد که ۵۰۲ قلم از این کالاها، محصولات صادراتی ایران است. این توافق‌نامه از ۲۰۱۹ اجرایی شد (metrovesky, 2023).

در ادامه همگرایی ایران با اوراسیای بزرگتر، تهران در ۲۰۲۳ توافق‌نامه تجارت آزاد را با اتحادیه اقتصادی امضا کرد که براساس آن طرفین تعرفه‌ها را برای ۸۷ درصد اقلام کالایی در مبادلات تجاری خود به‌صورت کامل حذف خواهند کرد. پوتین به‌دنبال این موافقت‌نامه اعلام کرد ایران یکی از اقتصادهای بزرگ منطقه و کشوری توسعه‌یافته از نظر فناوری و حلقه کلیدی در مسیر تجاری جنوبی بین بازارهای اوراسیا و خاورمیانه و جنوب آسیا است. آنچه که در این بین مهم است، سیاست دلاری‌زدایی اعضای این اتحادیه است که تا به حال ۹۰ درصد از تبادلات تجاری میان کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا با ارز ملی انجام شده است. تحریم‌های غربی سبب توسعه منطقه تبادل ارزهای ملی تحت کنترل بانک توسعه اوراسیایی می‌شود (Mekhdiev, 2023: 14). از این رو، می‌توان همکاری‌های ایران و روسیه در حوزه اوراسیایی را امری نهادینه شده در ابعاد اقتصادی، سیاسی و امنیتی یافت که در پرتو سیاست همسایگی ایران در حال تقویت است.

۳.۱.۷. ایران در حاشیه قلمرو روسکی‌میر

یکی از جنبه‌های سیاست خارجی روسیه، تقویت فضای پیرامونی تمدن روسی و کسب حمایت پیرامون در حفظ حوزه تمدنی روسیه است. اگرچه روس‌ها در ۲۰۰۷ بنیاد روسکی‌میر را برای حمایت از ترویج ادبیات

و فرهنگ روسی در ایران تاسیس کرده‌اند و علی‌رغم نقش حاشیه‌ای ایران در حوزه روسکی‌میر، با این حال ایران در ارتباط با تحولات روسکی‌میر مواضعی حمایت‌گرایانه از روسیه داشته است. نقش ایران در جنگ داخلی تاجیکستان، حمایت از مواضع روسیه در انقلاب‌های رنگی و همسویی با این قدرت در تقابل با غرب در این حوزه و در آخر حمایت از روسیه در جنگ اوکراین حاکی از این نقش است.

به دنبال جنگ ۲۰۲۲ اوکراین اگرچه مسئولین ایران مخالفت خود را با جنگ اعلام کردند، نشانه‌های حمایت از حمله روسیه در مواضع مقامات ایران آشکار شد که حاکی از ترجیح روابط ژئوپلیتیکی با روسیه بر روابط ژئواکونومیکی با اتحادیه اروپا بود. مواضع رهبری ایران با این مضمون که «اگر روسیه به اوکراین نیرو ارسال نمی‌کرد بعدها با حمله ناتو مواجه می‌شد» پرده جدیدی از سیاست خارجی ایران در حوزه روسکی‌میر نشان داد (پاک‌آئین، ۱۴۰۰). از نگاه ایران ریشه بحران اوکراین در سیاست‌های غرب است و توقف جنگ به دست غرب و آن هم با تغییر سیاست‌های بحران‌ساز نسبت به اقمار شوروی بستگی دارد. مواضع ایران در حمایت از روسیه جنبه عملی نیز یافت. تشدید تحریم‌ها علیه روسیه باعث تقویت اتحاد سیاسی و نظامی ایران و روسیه گردید. در اوگوست ۲۰۲۲ با انتشار اخباری مبنی بر خرید پهپادهای ایرانی توسط روسیه، فضای بحران اوکراین و نگرش‌های بین‌المللی نسبت به ایران با تغییرات جدی مواجه شد. منابع نظامی اوکراین اعلام کردند که پهپاد ساخت ایران (شاهد ۱۳۶) را در خارکیف سرنگون کرده‌اند. جان‌هاردی و بهنام بن‌طالبو در مقاله مشترک «ایران اکنون در جنگ اوکراین» در مجله «سیاست خارجی» استدلال کردند که ایران برای اولین بار در یک جنگ بزرگ در اروپا درگیر شده است (Galeeva, 2023: 1). اگرچه ایران در حاشیه روسکی‌میر قرار دارد، اما حمایت از سیاست‌های روسیه در ارتباط با این حوزه و تقابل با غرب، ایران را در این حوزه نقش‌آفرین کرده است.

۴.۱.۷. ایران بازیگر بزرگ در موازنه خاورمیانه‌ای

وجود نهادهای امنیت منطقه‌ای مانند شورای همکاری خلیج فارس، اتحادیه عرب، ناتوی عربی و اخیراً طرح توسعه فعالیت‌های ناتو در خاورمیانه همه از وابستگی کشورهای منطقه به حمایت‌های غرب حکایت داشت. با این حال چهار دهه اصرار بر اولویت ارزش‌های ژئوپلیتیکی همواره سایه جنگ در خاورمیانه را درکنار حضور آمریکا مستدام کرده بود. در دوران پسافراط‌گرایی برخی تحولات حاکی از کاهش ارجحیت ارزش‌های ژئوپلیتیکی بین کشورهای منطقه و افزایش گرایش‌های ژئواکونومیکی بود که میل به رقابت و همکاری را بیشتر کرد. کاهش حضور آمریکا، افزایش تعارض روسیه و چین با آمریکا، گرایش قدرت‌های منطقه به توسعه روابط با قدرت‌های شرقی، عادی‌سازی روابط تهران-ریاض با محوریت نقش چین و افول بحران‌های عراق، سوریه و یمن نشانه‌های این روند بودند.

اگرچه قدرت‌های ضعیف منطقه، نگران داعیه‌های هژمونیک رقابلی مثل عربستان، ایران، ترکیه و اسرائیل هستند، اما این بازیگران مدعی هژمونی بدون یک حامی فرامنطقه‌ای قادر به تحمیل سیاست‌های منطقه‌ای خود نیستند. بنابراین هرچه روند وابستگی به قدرت‌های فرامنطقه‌ای کاهش یابد، احتمال آینده‌ای صلح‌آمیزتر در خاورمیانه بیشتر می‌شود (Buzzan, Lawson, 2015: 341). در چنین شرایطی، روند موازنه

پایاپایی بین اعراب و ایران در حال شکل گیری است که یک بعد آن در توسعه روابط کشورهای منطقه با روسیه و چین دیده می شود.

اگرچه سیاست اعراب عادی سازی روابط با اسرائیل در برابر ایران بود، اما تداوم جنگ ۲۰۲۳ غزه- اسرائیل و عملیات های نظامی ایران در سرزمین های اشغالی موسوم به وعده صادق ۲ (حاکمی از آن بود که اسرائیل متحد مطلوبی برای دفاع از کشورهای عرب نیست. با این حال نهادمندی اعراب در قالب شورای همکاری خلیج فارس و اتحادیه عرب سبب شده ایران با بلوک به نسبت واحدی مواجه باشد. تجارت حدود ۲۰ میلیاردی ایران با این کشورها، وضعیت پایداری بین ایران و آنها ایجاد کرده است (world bank, 2022).

در سند تدبیر سیاست خارجی روسیه در ۲۰۲۳ ذیل اولویت جهان اسلام آمده که برای روسیه "توسعه همکاری های همه جانبه و قابل اعتماد با ایران" در جهان اسلام اهمیت دارد (Russian Concept of Foreign Policy, 2023). اما درکنار ایران کشورهایی همانند ترکیه و عربستان به عنوان شرکای روسیه مورد توجه قرار گرفته اند و از این رو، موقعیت ایران در تناسب با کشورهای دیگر منطقه چندان متفاوت نیست. بلکه حتی در مواردی چون موضوع جزایر ایرانی خلیج فارس، ممکن است روسیه به دنبال جلب رضایت این کشورها همانند امارات در نسبت با ایران باشد.

نتیجه گیری

جایگاه ژئوپلیتیک هر کشوری در سیاست کشورهای دیگر باتوجه به مجموعه ای از عوامل همانند محیط رقابت بین المللی، ضرورت همکاری اقتصادی، نگرش دولتمردان و هویت دولت و نیز ترجیحات و نیازهای داخلی تعیین می شود. در مورد روسیه نیز از ۲۰۱۴ که بحران اوکراین شروع شد، بازنگری مهمی در سیاست بین المللی و منطقه ای این کشور ایجاد شده که در چهار سطح بین المللی، منطقه ای اوراسیایی، جهان روسی و خاورمیانه قابل درک است. این تحول بر بازتعریف جایگاه ایران تاثیر مهمی داشته است و این موضوع را می توان در اسناد سیاست خارجی و اظهارات مقامات این کشور و نیز در جریان تحولات عمده سیاست بین المللی به روشنی درک کرد. از این رو، ایران در چارچوب مفاهیمی چون اکثریت جهانی، جنوب جهانی و مجموعه کشورهای بریکس اهمیت ویژه ای یافته است.

از نگاه کرملین، ایران باتوجه به میزان قدرتش در معادلات بین المللی صرفا بازیگری یاریگر پنداشته می شود و لذا اگر چه اهمیت این کشور نمی تواند در حد و یا فراتر از همتایان بزرگ جهانی او قابل تصور باشد، اما نقشی غیرقابل انکار در روند گذار داشته است. از آنجا که ایران همواره در برخی مسائل سیاست بین الملل رویاروی آمریکا قرار داشته و روسیه نیز به ویژه در سال های پس از بحران اوکراین در یک رویارویی گسترده با این کشور قرار گرفته، لذا ایران را فرصتی برای تسریع در روند گذار بین المللی می داند. در مورد جایگاه ایران در قلمرو اوراسیایی نیز، با توجه به همجواری جغرافیایی، پیوندهای اجتماعی، فرهنگی، مذهبی، تاریخی و تمدنی و نیز همکاری های اقتصادی و راهگذرهای ارتباطی، با کمک به عضویت ایران در سازمان شانگهای و توافق با اتحادیه اقتصادی اوراسیایی موقعیتی مهم برای نقش آفرینی اوراسیایی ایران

قائل شده است و این موضوع به‌عنوان یک مزیت در تعاملات شرقی مورد توجه قرار گرفته است. اما در معادلات روسکی‌میر نقش ایران صرفاً اهمیتی حاشیه‌ای دارد. این موضوع البته طبیعی است و روابط ایران و برخی کشورهای روسکی‌میر همواره محدود به تعاملات روسیه بوده است. اما در غرب آسیا با توجه به عملکرد روسیه و به‌ویژه پس از سقوط دمشق در ۲۰۲۴، ایران یک همکار منطقه‌ای بزرگ در نظر گرفته شده که در موازنه‌بخشی در چارچوب بازی ژئوپلیتیک روسی اهمیت دارد. از این‌رو، بر اساس این واقعیت‌های ژئوپلیتیک است که باید در درک توافق جامع همکاری راهبردی بیست ساله ایران و روسیه در دی ماه ۱۴۰۳ نه راه افراط و نه تفریط را پیمود و واقعیت‌های این روابط را براساس منطق و اولویت‌های ژئوپلیتیک روسیه در نظر گرفت؛ چرا که هر سندی فراتر از متن توافق بر بستر و زمینه‌ای از موقعیت ژئوپلیتیک شکل می‌گیرد که کمتر در گذر روزمره تحولات دچار دگرگونی می‌شود.

منابع

- اسماعیلی، علی، دارابی، محمدکریم (۱۴۰۳)، جایگاه ایران در سیاست خارجی روسیه (۱۵۷۸-۲۰۲۱)، تهران، چاپخش
- برچل، اسکات (۱۳۹۲)، نظریه‌های روابط بین‌الملل، ترجمه حمیرا مشیرزاده و روح‌الله طالبی آرانی، تهران، میزان.
- بوزان، بری، لاوسن، گئورگ (۱۴۰۳)، دگرگونی جهانی: تاریخ، مدرنیته و تحول روابط بین‌الملل، ترجمه محمدجواد سلطانی‌گیشینی و محمدرضا چیتسازیان، تهران، ابرار معاصر
- حسینی، سیده مطهره، ابوالحسینی، مریم (۱۳۹۵)، جایگاه ایران در مکاتب فکری سیاست خارجی روسیه، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۹۳، صص ۱-۳۳.
- سنایی، مهدی (۱۳۸۷)، روابط ایران و روسیه: مشکلات و چشم‌اندازهای آینده، تهران، موسسه مطالعات ایراس.
- صادقی، سیدمحسن (۱۳۹۷)، سیاست خارجی روسیه در قبال ایران در دوره پوتین بعد از سال ۲۰۱۲، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، سال ۱۱، شماره ۴۱، صص ۸۹-۱۱۶.
- کرمی، جهانگیر (۱۳۸۲)، سیاست خارجی روسیه: مشکل تعریف منافع و رفتارهای متناقض، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴۱، صص ۴۹-۷۸.
- کولائی، الهه، عابدی، عقیقه (۱۴۰۱)، جمهوری اسلامی ایران در ادراک‌های رهبران روسیه، تهران، جهاد دانشگاهی
- کولائی، الهه، علمدار، اسماعیل (۱۴۰۱)، تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و روسیه پس از انقلاب اسلامی با تأکید بر نظریه توازن قوا مورگنتا، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، سال ۷، شماره ۲۵، صص ۱۰۳-۱۱۹.
- گریفیتس، مارتین (۱۳۹۱)، نظریه روابط بین‌الملل برای قرن ۲۱، ترجمه علیرضا طیب، تهران، قومس.

- مجتهدزاده، پیروز، رشیدی نژاد، احمد (۱۳۹۰)، تحلیل ژئوپلیتیکی سیاست خارجی روسیه در ارتباط با برنامه هسته‌ای ایران (۲۰۰۰-۲۰۰۸)، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال دوم، شماره هفتم، صص ۱-۳۶
- مرکز مطالعات ریاست جمهوری (۱۴۰۳)، متن کامل توافقنامه جامع راهبردی ایران و روسیه در سایت ریاست جمهوری اسلامی ایران، دسترسی به تارنما <https://president.ir/fa/156872>
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۷)، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران، سمت.
- مصباحی، محی‌الدین (۱۴۰۳)، انزوای استراتژیک ایران، ترجمه علی نعمت‌پور، تهران، پله.

References

- Burchill, Scott et al. (2013), Theories of International Relations, Translated by Homeira Moshirzadeh and Ruhollah Talebi Arani, Tehran, Mizan Publishing House. [In Persian]
- Buzan, Barry and Georg Lawson (2015), Global Transformation: History, Modernity and the Development of International Relations, Cambridge University Press.
- Esmaeili, Ali, Darabi, Mohammadkarim (2024), Iran's Position in Russian Foreign Policy (1578-2021), Tehran, Chapakhsh Press. [In Persian]
- Griffiths, Martin (2012), International Relations Theory for the Twenty-First Century, Translated by Alireza Tayyeb, Tehran, Ghomes Publishing House. [In Persian]
- Koolaei, Elahe and Abedi, Afifeh (2018), Islamic Republic of Iran in the Perceptions of Russian Leaders, Tehran, Jihad Daneshgahi Publishing House. [In Persian]
- Mesbahi, Mohyadin (2024), Iran's strategic isolation, translated by Ali Nematpour, Pileh Press. [In Persian]
- Moshirzadeh, Homeira (2019), Evolution in International Relations Theories, SAMT Press, Tehran. [In Persian]
- Sheng, El (2023), Greater Eurasia Partnership and Belt and Road Initiative, springer press.
- Alamdar, esmaeil, Koolaei, elahe (2022), "Geopolitical analysis of Iran-Russia relations after the Islamic Revolution with emphasis on Morgenthau's balance of power theory", Political Geography Research Volume 7, Issue 25, Pp 103-119 <https://doi.org/10.22067/pg.2021.26929.0> [In Persian]
- Borshchevskaya, Anna (2018), "Moscow's Middle East Resurgence Russia's Goals Go beyond Damascus", Middle East Quarterly, Vol. 25, No. 1. Pp 1-13.
- Freedman, Robert O. (2005), "Russian -Iranian Relations in the 1990s", Meria Journal, Vol 4, No.2. Pp. 22-39
- German, Marria (2022), "Russian-Iranian Strategic Partnership in Syria: Converging Interests but Diverging Goals", Open Journal of Political Science, vol.12. No.1. Pp 11-24
- Glaser, Marina (2021), "The Concept of "Greater Eurasia": The Russian "Turn to the East" and its Consequences for the European Union from the Geopolitical Angle of Analysis", Journal of Eurasian Studies, Vol.13. No. 1. Pp. 23-47. <https://doi.org/10.1177/18793665211034183>
- Hoseini, Seyedeh Motahare, Abolhoseini, Maryam (2016), "Iran's Position in Russian Foreign Policy Schools of Thought", Quarterly Journal of Central Asian and Caucasus Studies, Issue 93, Pp. 1-33. [In Persian]
- Karami, Jahangir (2003), "Russian Foreign Policy: the Problem of Defining Interests and Con-

- tradictory Behaviors”, Quarterly Journal of Central Asian and Caucasian Studies, Issue 41, pp. 49-78. [In Persian]
- Liu, Fenghua (2023), “Russia’s “Turn to the East” Policy: Evolution and Assessment”, journal Chinese Journal of Slavic Studies, vol.3. NO.18. PP 34-51
 - Mahmadoov, Hoshimjon (2018), “Russia-Iran Defense Cooperation Past and Present”, the Journal of Iranian Studies, Vol: 2, No: 1, Pp. 91-119
 - Mekhdiev, Elnur (2023), “Eurasian Economic Union – Iran Partnership on Bilateral and Multilateral Basis: Economic and Geopolitical Aspects”, Geopolitics Quarterly, Vol. 19. No.2. Pp 91-107.
 - Mojtahedzadeh, Pirooz, Rashidinezhad, Ahmad (2011), “Geopolitical Analysis of Russian Foreign Policy in Relation to Iran’s Nuclear Program (2000-2008)”, Geopolitical Quarterly, Vol.7, No. 2, 36-1. [In Persian]
 - Sadeghi, Seyed Mohsen (2018), “Russia’s Foreign Policy Towards Iran during Putin’s Term after 2012” Quarterly Journal of International Relations Studies, Vol. 11, Issue 41, pp. 89-116 [In Persian]
 - Therme, Clement (2018), “Iran and Russia in the Middle East: Toward a Regional Alliance?”, the middle east journal, vol. 72, No. 4. Pp. 549-562
 - Committee on International Affairs of the State Duma (2016), “Foreign Policy Concept of the Russian Federation (Approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016)”, <https://interkomitet.com/foreign-policy/basic-documents/foreign-policy-concept-of-the-russian-federation-approved-by-president-of-the-russian-federation-vladimir-putin-on-november-30-2016/> (Accessed 17 November 2024)
 - Connell, Michael (2024), “The Evolving Russia-Iran Relationship”, <https://www.cna.org/reports/2025/01/The-Evolving-Russia-Iran-Relationship.pdf> (Accessed 1 March 2024)
 - Council of the European Union (2018), ““What is Russia up to in the Middle East?” by Dmitri Trenin”, <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/library/library-blog/posts/what-is-russia-up-to-in-the-middle-east-by-dmitri-trenin/> (Accessed 17 March 2024)
 - Presidential Information Center (2024), “Full text of the Iran-Russia Comprehensive Strategic Agreement”, <https://president.ir/fa/156872>, [In Persian] (Accessed 17 January 2025),
 - Galeeva, Diana (2021), “How have Russia’s Policies in the Middle East Changed since the Arab Uprisings?”, <https://www.mei.edu/publications/how-have-russias-policies-middle-east-changed-arab-uprisings-0> (Accessed 22 March 2024)
 - Galeeva, Diana (2023), “What Iran’s Growing Russia Ties Mean for the War in Ukraine”, <https://arab.news/cpmm4> (Accessed 17 March 2024)
 - Gonzales, Francisco J. Ruiz. (2013), “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation: A Comparative Study”, http://DIEEEM06_2013_Rusia_ConceptoPoliticaExterior_FRuizGlez_ENGLISH.pdf. (Accessed 17 March 2024)
 - Grajewski, Nicole (2021), “The Evolution of Russian and Iranian Cooperation in Syria”, <https://www.csis.org/analysis/evolution-russian-and-iranian-cooperation-syria> (Accessed 12 April 2024)
 - Grise, M (2023), “The Drivers of and Outlook for Russian-Iranian Cooperation”, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PEA2800/PEA2829-1/RAND_PEA2829-1.pdf (Accessed 15 February 2025)
 - Jilge, Wilfried (2016), “Russkiy Mir: “Russian World””, German Council on Foreign Relations, <https://dgap.org/en/events/russkiy-mir-russian-world> (Accessed 17 February 2025)

- Karami, Jahangir (2023), the Strategic Role of Iran for the SCO: Strengthening Eurasian Integration, Vestnik RUDN. International Relations, DOI: <https://doi.org/10.22363/2313-0660-2023-23-3-547-561> (Accessed 17 March 2024)
- Metrovesky, Shiku (2023), "IRAN: EAEU Interim Free Trade Agreement Extended Until 2025", <https://research.hktdc.com/en/article/OTQ4OTMyMTAx> (Accessed 17 January 2025)
- Pakaeen, Mohsen (2021), "Ukraine Crisis and Iran's Consistent Position", Information Center of the Supreme Leader, <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=49681> [In Persian] (Accessed 17 January 2025)
- Rabinovich, Itamar (2016), "The Russian-us relationship in the Middle East: a five-year projection", Carnegie foundation, https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/03-25-16_Rabinovich_Five_Year_Projection_clean.pdf (Accessed 22 January 2025)
- Sanai, Mehdi (2008), "Iran-Russia Relations: Problems and Future Prospects", Institute of IRASS, Tehran. [In Persian] (Accessed 20 January 2025)
- shine, Sima (2024), "Global power power: Iran–Russia relations and their impact on European and international security", https://shop.freiheit.org/download/P2%401742/862471/PP_Analyse_IranRussiaRelations_ENG_final.pdf&ved=2ahUKEwi65MiyobuMAxVZg_OHHWp-3BrQQFnoECBcQAQ&usg=AOvVaw1G7UfjOQ_zowZFcO98sU0A (Accessed 12 June 2025)
- Snyder, Xander (2017), "What Russia's Middle East Strategy Is Really About". <https://geopoliticalfutures.com/russias-middle-east-strategy-really/> (Accessed 07 January 2025)
- ST. Petersburg international Economic Forum (2016), "Plenary Session of St Petersburg International Economic Forum", <https://forums.spb.com/en/news/news/plenarnoe-zasedanie-peterburgskogo-mezhdunarodnogo-ekonomicheskogo-foruma-1/> (Accessed 14 January 2025)
- Tasiopoulos, Panos (2022), "'Russkiy Mir' and 'Mavi Vatan': Two Sides of the Same Coin", <https://www.martenscentre.eu/blog/russkiy-mir-and-mavi-vatan-two-sides-of-the-same-coin/> (Accessed 12 January 2025)
- Therme, Clement (2022), "The Russian-Iranian partnership in a multipolar world", https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/therme_russian_iran_partnership_2022.pdf (Accessed 10 January 2025)
- The policy circle (2022), "Foreign policy: Russia-Ukraine crisis", <https://www.thepolicycircle.org/wp-content/uploads/2022/02/Foreign-Policy-Russia-Ukraine-Crisis.pdf> (Accessed 11 January 2025)
- Volodin, A.G (2015), "Russian-Iranian Relations: challenges and opportunities", Russian international Affairs council, <https://russiancouncil.ru/upload/WP14Russia-Iran-En.pdf> (Accessed 17 January 2025)
- Wasser, Becca (2019), "The Limits of Russian strategy in the middle east", https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE300/PE340/RAND_PE340.pdf (Accessed 28 January 2025)
- Wintour, Patrick (2017), "Saudi king's visit to Russia heralds shift in global power structures", <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/05/saudi-russia-visit-putin-oil-middle-east> (Accessed 05 August 2024)
- World Bank (2022), "Iran, Islamic Rep. Trade balance, exports and imports by country 2022", <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IRN/Year/LTST/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country> (Accessed 13 August 2024)
- Young, Benjamine (2022), "Putin Has a Grimly Absolute Vision of the 'Russian World'", <https://foreignpolicy.com/2022/03/06/russia-putin-civilization/> (Accessed 05 August 2024)